

Quant à l'aspect économique, les évêques l'ont toujours négligé. J'ai publié les procès-verbaux des réunions des évêques (jusqu'en 1883). La question économique n'y est pas traitée.

Au point de vue social, les évêques mettent généralement l'accent sur la charité; ils ont, durant de longues années, vu dans les syndicats le moyen d'unifier le parti catholique. L'aspect économique ou professionnel leur échappait généralement.

Het vlaams-nationalisme als machtsfactor in de Belgische politiek tussen de twee wereldoorlogen

door Dr A.W. WILLEMSSEN.

De Vlaamse Beweging is tussen de twee wereldoorlogen van een fundamentele betekenis geweest in de Belgische politiek. Het Vlaams-nationalisme, onderdeel en radikale vleugel van de Vlaamse Beweging, is kennelijk op de agenda van deze vergadering geplaatst, omdat het van grote betekenis geacht wordt voor het Belgische politieke leven als een geheel genomen, en ook omdat het een vrij opmerkelijk fenomeen was.

Il zal mijn uiteenzetting beperken tot de voor deze bijeenkomst cruciale kwestie: In hoeverre heeft het Vlaams-nationalisme een machtsfactor gevormd in het Belgische politieke leven, in hoeverre is er een reële politieke invloed van uitgegaan. Andere, in dit verband bijkomstige vraagstukken moge ik terzijde laten.

Op het eerste gezicht was het Vlaams-nationalisme in zijn partijpolitieke vorm niet meer dan een vrij kleine oppositiepartij: 1919: 5 zetels in de Kamer van Volksvertegenwoordigers; 1921: 4 zetels; 1925: 6 zetels; 1929: 11 zetels; 1932: 8 zetels; 1936: 16 zetels; 1939: 17 zetels.

Als we ervan uitgaan, dat bepaalde kleine groeperingen een grotere invloed kunnen uitoefenen dan oppervlakkig uit hun electorale sterkte af te lezen valt, dan zullen we ons eerst af moeten vragen onder welke omstandigheden zo'n kleine

groepering een relatief grote invloed uit kan oefenen. Er zijn drie situaties denkbaar: a) als een partij een maatschappelijk invloedrijk deel van de bevolking vertegenwoordigt; b) wanneer ze in de politieke constellatie en in het parlementaire spel een sleutelpositie inneemt; c) wanneer ze uiting geeft aan en de spreekbuis is van de verlangens van een bredere stroming dan ze strikt electoraal vertegenwoordigt.

In de politieke situatie in het België van tussen de twee wereldoorlogen vertoonden de liberalen bij uitstek de onder a) en b) genoemde kenmerken en het Vlaams-nationalisme vertoonde in zijn partijpolitieke vorm bij uitnemendheid het kenmerk, dat ik onder c) geschetst heb.

Het lijkt me dienstig in omgekeerde volgorde te werk te gaan en eerst enkele algemene conclusies te trekken om vervolgens op die conclusies enige nadere toelichting te geven.

Als we het Vlaams-nationalisme als politiek fenomeen in vergelijking tot andere politieke stromingen ontleden, dan komen we tot de vaststelling, dat het in zijn partijpolitieke vorm duidelijk verschilde van de drie andere partijen, in de eerste plaats natuurlijk omdat het slechts in één landsgedeelte werkzaam was en in de tweede plaats omdat het permanent in oppositie was en geen

deel had, in de een of ander vorm, aan het bestuur van het land, en verder omdat het ook als parlementaire partij in feite buiten het parlementaire spel stond, dit laatste in zoverre, dat het in het parlementaire spel slechts een zeer miniem rechtstreeks aandeel had in de wetgevende arbeid. Vlaams-nationalistische amendementen, moties of wetsvoorstellen, die aanvaard werden, zijn voor heel die periode van meer dan twintig jaar op de vingers van één hand te tellen.

We komen dan tot de volgende vaststelling: het Vlaams-nationalisme was een politieke stroming, die zich maar gedeeltelijk als « politieke partij » manifesteerde. Deze stroming was weliswaar als politieke partij in het parlement vertegenwoordigd, maar ze had in feite grotendeels het karakter van een buiten-parlementaire pressiegroep, die, door zich als partij te manifesteren, slechts gebruik maakte van de parlementaire methode. Dit karakter blijkt ook uit het feit, dat het Vlaams-nationalisme, evenals de meeste andere pressiegroepen, als pressiegroep in feite slechts één « belang » vertegenwoordigde, dit in tegenstelling tot het normale partijtipe, waarin meerdere « belangen » vertegenwoordigd en samengevloeid zijn. Wel dienen we voor ogen te houden, dat het vertegenwoordigde « belang » een kwestie van fundamentele betekenis betrof.

We kunnen alleen inzicht krijgen in het Vlaams-nationalisme, als we de aard van de Vlaamse Beweging als geheel begrijpen, niet alleen van de Vlaamse Beweging in de interbellaire periode, maar vooral ook van die van vóór 1914.

Voorzover het Vlaams-nationalisme zich niet als politieke partij manifesteerde, uitte het zich in de vorm van kulturele verenigingen, oudstrijdersbonden, in de vorm van IJzerbedevaarten, enz... En dan is er nog een ander kenmerk, waar ik in het vervolg van mijn uiteenzetting iets nader op in zal gaan, namelijk dat de structuur van de Vlaams-nationalistische aanhang grosso modo, met alle mogelijke nuanceringen en locale verschillen, overeenkwam met die van de Vlaamse Beweging als geheel, met name met die van het XIXe eeuwse flamingantisme.

Voorts zou ik willen onderstrepen, dat er een zeer groot verschil bestond tussen het Vlaams-nationalisme en een ander politiek fenomeen, dat zich tussen de oorlogen aan de periferie van het

politieke leven openbaarde, het rexisme. Dat verschil wordt in de eerste plaats geïllustreerd door het permanente karakter van het Vlaams-nationalisme. Hierop kom ik nog aan het einde van mijn beschouwing terug, wanneer ik iets nader zal ingaan op de ideologische oriëntering van het Vlaams-nationalisme.

Op zijn beperkte belangengebied (de Vlaamse kwestie dus) is het Vlaams-nationalisme een factor van vrij grote betekenis geweest, zoals ik gezegd heb, van een grotere betekenis dan de electorale resultaten, die de Vlaams-nationalisten wisten te behalen, zouden doen vermoeden, en dit ondanks de zoëven gememoreerde omstandigheid dat men in het parlement in feite buiten het eigenlijke parlementaire spel stond, ondanks het feit dat het Vlaams-nationalisme bijzonder weinig homogeen was en ondanks de enorme, uit dit gebrek aan homogeniteit voortvloeiende, innerlijke twisten.

Centraal staat hierbij de verhouding van het Vlaams-nationalisme tot de Vlaamse vleugels in de andere partijen, in de eerste plaats die in de katholieke partij, met andere woorden de verhouding van het Vlaams-nationalisme tot het gematigde deel van de Vlaamse Beweging. Die betekenis van het Vlaams-nationalisme is vooral indirect, dit wil zeggen zij betrof niet de verwezenlijking van wat men als eigen programma vooropstelde, maar ze had betrekking op de verwezenlijking van gematigde algemeen-Vlaamse eisen.

Het voorgaande handelde over de rol van het Vlaamse-nationalisme in de praktische politiek. Anderzijds heeft het ook een zekere ideologische betekenis gehad, doordat bepaalde Vlaams-nationalistische opvattingen binnengedrongen in andere partijen, met name in de katholieke partij, maar dit heeft toch vóór 1940 nauwelijks tot konsekwenties geleid op het vlak van de dagelijkse politiek in België.

Tenslotte dienen we stil te staan bij de ideologische oriëntering buiten, wat ik zou willen noemen, het eigenlijke belangengebied van het Vlaams-nationalisme, namelijk de evolutie vanuit een democratisch klimaat naar een in meerdere of mindere mate autoritaire ideologie. In meen, dat dit niets anders was dan een onderdeel van een algemeen-Europees verschijnsel, dat zich in deze interbellaire periode voordeed. Gezien de probleemstelling van dit colloquium, zou ik dit

aspect willen bestempelen als een nevenverschijnsel, dat op zichzelf genomen natuurlijk belangrijk en belangwekkend is, maar dat in de periode tot 1940, in het hier behandelde tijdsbestek zelf, niet van doorslaggevende betekenis is geweest voor de ontwikkeling van de politiek machtsverhoudingen, en zelfs niet voor de praktische verwezenlijkingen van de Vlaamse Beweging. Dit nevenverschijnsel — dus nogmaals, nevenverschijnsel in het kader van het op deze bijeenkomst behandelde onderwerp — is pas van beslissende betekenis geworden na het uitbreken van de tweede wereldoorlog.

Tot zover de algemene gedachtengang van mijn betoog.

*
**

Thans moeten we ons wat nader verdiepen in de hierboven in grote lijnen geschetste problematiek. Daarvoor is het nodig even terug te gaan tot de XIXe eeuw. Zoals ik reeds opmerkte, is een goed begrip van het Vlaams-nationalisme niet mogelijk zonder inzicht in het karakter van de Vlaamse Beweging van vóór 1914. Om een korte karakteristiek van de Vlaamse Beweging in de XIXe eeuw te geven — alle nuanceringsen gaan hierbij natuurlijk verloren —, deze is in de XIXe eeuw in essentie een beweging van maatschappelijke middengroepen geweest, van intellectuelen en hun achterban, zo zou men het kunnen noemen. Dit is niet opmerkelijk, zo zijn vrijwel alle nationale bewegingen in Europa en, in een wat recentere periode, ook elders in de wereld ontstaan. Maar de Vlaamse Beweging onderscheidt zich van andere nationale bewegingen in Europa, doordat ze in feite in deze fase is blijven steken. Dat de Vlaamse Beweging in de XIXe vrij weinig kon bereiken, is niet verwonderlijk, ze botste ten tijde van het censuskiesrecht nogal vruchteloos op tegen de verfranste of zich verfransende bourgeoisie, die toch tenslotte in grote mate het politieke leven in het Vlaamse land in handen had. Ook dit is een basisfenomeen, waarvan wij moeten uitgaan bij de beoordeling van de gehele situatie, namelijk dat het bestaan en de machtspositie van de Franstalige bovenlaag in het Vlaamse land de ontwikkeling van de Vlaamse Beweging voor een belangrijk deel geconditionneerd heeft.

Aan de andere kant zag de Vlaamse Beweging

geen kans om aan het einde van de XIXe eeuw — ondanks een sterk democratische, progressieve inslag — een stempel van werkelijke betekenis te drukken op de van onderop doorbrekende nieuwe sociale partijformaties en dus ook niet op de vernieuwing van de partijstructuren, die toen plaats vond. Deze nieuwe structuren zijn tot stand gekomen zonder dat de Vlaamse Beweging als beweging er enige invloed op uitgeoefend heeft. Sommige Vlaamsgezinden hebben individueel in dit proces een rol gespeeld, de beweging als zodanig heeft dit niet gedaan.

Die individuele invloed van Vlaamsgezinden was nog het meest te bespeuren in de christendemocratie. De christendemocratie in het Vlaamse land blijkt dan ook vóór 1914, maar vooral na 1918 als beweging inderdaad meer Vlaamsgezinde trekken — als integrerend onderdeel van haar optreden — te vertonen dan andere sociale en politieke formaties van het nieuwe type.

In de XIXe eeuw waren in de bestaande partijen Vlaamsgezinden aanwezig, maar het betrof hier toch voornamelijk losstaande personen; in het kader van de partijen was er vrijwel geen sprake van zoiets als Vlaamsgezinde groepsvorming. De Vlaamse Beweging heeft zich als beweging voornamelijk buiten de politieke partijen om in allerlei, voornamelijk kulturele verenigingen ontwikkeld, waarbij er allerlei aanloopjes tot een eigen Vlaamse partijvorming te bespeuren zijn geweest, maar behalve te Antwerpen — onder bijzondere omstandigheden — zijn die vóór 1914 praktisch altijd mislukt. In de Vlaamse Beweging zoals deze zich vóór 1914 ontwikkelde vormden, in grote lijnen, de kern, de motor die flaminganten, die hun Vlaamsgezinde overtuiging lieten praevaleren op de gebondenheid aan een bepaalde partij. De kern van de Vlaamse Beweging was dus in feite een, zij het zeer losse, buitenpartijpolitieke groep. Het programma was tot ± 1900 gericht op de erkenning van het Nederlands (Vlaams) als officiële taal, maar feitelijk toch vooral op het bekomen van een daadwerkelijke officiële tweetaligheid in Vlaanderen in bestuur, rechtspraak en onderwijs. De vernieuwing van het programma werd vlak vóór 1900 aangevat; het was een proces, dat tien à vijftien jaar aanhield. Centraal stond hierbij het vraagstuk van de vernederlandsing van de Gentse universiteit. In 1914 was men in feite gekomen tot de eis van ééntaligheid in Vlaanderen

en tot een schuchter begin van nog radicalere eisen. Enkele studenten propageerden, op Waals voorbeeld dan nog, bestuurlijke scheiding.

In deze ontwikkeling speelde de buitenpartijpolitieke kern de voornaamste rol. Rondom de eis van de vernederlandsing van de Gentse universiteit kwam een vrij grote volksbeweging tot ont-plooiing; men zou kunnen zeggen, als een wat verlate nasleep van de eerste doorbraak van de democratie in de jaren 1890. Tussen wat ik geschetst heb als de buitenpartijpolitieke groep aan de ene en de parlementaire aan de ander kant, bestond nauwelijks een verschil in programma. Het eerder een, begrijpelijk verschil in mentaliteit. Men moet dit onderscheid in essentie onderkennen, hoewel het in de praktijk van elke dag nog niet scherp naar voren trad.

Dan krijgen we de periode van het activisme. Het activisme betekende een programmatische splitsing in de Vlaamse Beweging, maar mijn inziens is dit toch niet het meest essentiële kenmerk. De essentie is, dat de Vlaamse Beweging zich, alweer in grote trekken gezien, in twee delen splitste volgens de scheidslijn die ik hier zojuist geschetst heb, namelijk aan de ene kant de partijpolitiekgebonden groep van de flaminganten die via de bestaande partijen ageerden en aan de andere kant de groepering, die een zelfstandige Vlaamse actie wenste te voeren. Het is deze scheidslijn, die van grote betekenis is geweest. Hoe groot, dat kan geïllustreerd worden met een enkel feit. De 52 leden tellende hogeschoolcommissie van 1908 kan beschouwd worden als de braintrust en het leidinggevend orgaan van de Vlaamse Beweging van vóór 1914. Van de leden van deze commissie, die tijden de eerste wereldoorlog in België vertoefden, is ongeveer de helft activist geworden. Dit zegt toch wel iets. Het activisme vertoonde dan ook dezelfde structurering als de Vlaamse Beweging in de XIXe eeuw, en was dus een beweging van hoofdzakelijk intellectuelen en semi-intellectuelen met een geringe aanhang in het land. Het activisme behield dus het structurele karakter van de XIXe eeuwse Vlaamse Beweging, de structuur, die alle nationale bewegingen in hun aanvangsperiode kenden. Later dan de meeste nationale bewegingen, pas vlak vóór 1914, begon de Vlaamse Beweging zich naar de basis toe te verbreden. Dit proces vond plaats rondom de actie voor de vernederlandsing van

de Gentse universiteit en was in 1914 zeker nog niet voltooid.

Als we thans de ontwikkeling retrospectief bekijken, dan zijn we geneigd om het katholieke aandeel in de Vlaamse Beweging, ook in het Vlaams-nationalisme, als overwegend te beschouwen. Het opmerkelijke is echter, dat dit met het activisme bepaald niet het geval was. Het vrijzinnige element trad daarin zeer sterk naar voren. Dit is te verklaren uit de omstandigheid, dat de liberale flaminganten in hun partij de minste weerklank vonden. Zij waren daarom eerder geneigd tot een zekere rebellie. Deze vrijzinnige stroming, die vrijwel uitsluitend in de grote steden te vinden was, zette zich na de oorlog voort in het Vlaams-nationalisme.

De andere wortel van het naoorlogse Vlaams-nationalisme werd gevormd door de frontbeweging aan de IJzer, waarvan het kader voornamelijk bestond uit studenten en pas afgestudeerden, de radicaal-flamingantische studentengeneratie van vlak vóór 1914. Deze summiere karakteristiek van de Vlaamse Beweging vóór 1918 was noodzakelijk om te komen tot een enigszins juist begrip van de Vlaamse Beweging en van het Vlaams-nationalisme na 1918.

*
**

Na 1918 zien we een sterke toeneming van de invloed en een versteviging van de positie van de christen-democratie in de katholieke partij. Dit is indirect van voordeel geweest voor de Vlaamse Beweging. Tegelijkertijd had men in Vlaanderen en in de Belgische politiek af te rekenen met een sterke conservatieve francofone vleugel. Monseigneur Simon heeft in dit opzicht belangwekkende dingen gezegd over de houding van kardinaal Mercier. In de katholieke partij in Vlaanderen kwam er een meer bewuste en meer uitgesproken Vlaamse vleugel, voornamelijk bestaande uit christen-democraten, die echter in de beginjaren twintig wat haar positie in de partij betrof nog gehandicapt werd door het feit, dat ze voor een belangrijk deel bestond uit homines novi in de politiek en zich daarom minder kon doen gelden in de partijleiding, dit niettegenstaande de evolutie van een Prosper Poulet bijvoorbeeld tot christen-democraat en Vlaamsgezinde.

In de Vlaamse vleugel van de socialistische partij waren enkele zeer bewust Vlaamsgezinde

personen, die in de partij een belangrijke positie innamen (Huysmans in de eerste plaats), maar zij vormden, in tegenstelling tot de Vlaamse vleugel in de katholieke partij, niet een enigszins coherente groep. Aan de andere kant hadden de Vlaamsgezinden het in de socialistische partij gemakkelijker, omdat zij niet te maken hadden met in de partij invloedrijke Franssprekenden in het Vlaamse land. Daarentegen was er natuurlijk wel weer een overwicht van Walen en Brusselaars in de B.W.P.

De Vlaamsgezinden hadden in de liberale partij na 1918 nog minder in de melk te brokkelen dan vóór 1914 het geval was. Dat gold zelfs voor Antwerpen, waar de liberale partij vóór 1914 toch in overwegende mate Vlaamsgezind was geweest. De verklaring voor de vermindering van de Vlaamsgezindheid in de liberale partij is onder andere te vinden in het feit, dat een relatief belangrijk gedeelte van de liberale flaminganten activist geworden was.

Het programma van deze Vlaamse Beweging, zoals ze via de bestaande partijen werkte, behelsde de ééntaligheid in Vlaanderen, het bekende minimumprogramma, waarvan in de jaren twintig slechts in zeer bescheiden mate iets verwezenlijkt werd. Wat was daar de oorzaak van? In de eerste plaats natuurlijk dat de conservatief-Fransgezinde tegenkrachten na 1918 te sterk waren, maar verder moeten we hier vooral wijzen op een fenomeen, dat geldt voor het gehele Belgische politieke leven, namelijk de haast instinctieve neiging om met name de taalkwestie pas aan te pakken, als ze onontkoombaar gesteld wordt, dit wil zeggen als ze, wat ik verderop nog hoop aan te tonen, onontkoombaar gesteld wordt door een in wezen buitenparlementaire actie. Het taalvraagstuk verdeelde (en verdeelt) in feite alle politieke partijen en daardoor ontstaat natuurlijk in iedere partij de neiging om een dergelijk geschil naar de achtergrond te duwen.

Een fundamentele zwakheid in de positie van de flaminganten in de grote partijen, een zwakheid, die samenhangt met de ontwikkeling in België aan het einde van de vorige eeuw, namelijk de eerste doorbraak van de democratie, waarin dus de Vlaamse Beweging nauwelijks een rol gespeeld heeft, was gelegen in de omstandigheid, dat het flamingantisme in de grote partijen niet of ternauwernood verankerd was als een werkelijke

belangengroepering. Dat was ook niet het geval in de katholieke partij. In de katholieke partij zijn er weliswaar personen geweest, die voor een groot deel als Vlaamsgezinden hun politieke carrière gemaakt hebben, maar de meeste Vlaamsgezinden bekleedden hun postie in de partij als vertegenwoordigers van een standsgroepering. Daarnaast waren ze ook flaminganten. En dat betekende natuurlijk, dat, wanneer puntje bij paaltje kwam, de belangen van die standsgroepering het zwaarste wogen, ook al was er, zoals de heer Maes terecht betoogd heeft, in de jaren twintig een zekere symbiose van de democratische en de Vlaamse opvattingen.

Zoals gezegd, vloeide het verschijnsel, dat het flamingantisme in de partijen niet of onvoldoende geïnstitutionaliseerd was, hoofdzakelijk voort uit de omstandigheid, dat op het einde van de XIXe eeuw de Vlaamse en sociale emancipatiebewegingen in feite langs elkaar heen gegleden waren. Wél had zich in de katholieke partij een officiële Vlaamse vleugel geconstitueerd, maar deze had geen enkele beslissingsbevoegdheid, kon bijvoorbeeld geen stemplicht aan haar leden opleggen, één van de essentiële voorwaarden immers om zich als groep in het parlement te kunnen doen gelden.

Dit wat de grote partijen betreft. En nu dan meer speciaal het Vlaams-nationalisme na 1918.

*
**

De electorale sterkte van het Vlaams-nationalisme was in de eerste plaats gebaseerd op een groot aantal « losse » kiezers, vooral afkomstig uit de maatschappelijke middengroepen. Deze aanhang kan men in grote lijnen als volgt onderscheiden: a) een verhoudingsgewijs vrij groot aantal intellectuelen en semi-intellectuelen; voorts nogal wat middenstand; in de grote steden, vooral in Antwerpen, bevond zich hieronder in de jaren twintig een groot contingent vrijzinnigen, voornamelijk radicaal-flamingantische liberalen, die voor een belangrijk gedeelte in het activisme gestaan hadden, en verder wat socialistische oud-activisten (een aantal van deze mensen ging trouwens naar de B.W.P., enkelen ook naar de kommunistische partij); dit vrijzinnige element is in de jaren dertig grotendeels uit het Vlaams-nationalisme verdwenen; b) overal verspreid wonende

oud-soldaten alsmede de mensen die door hen beïnvloed werden; c) een belangrijke portie van de intellectuele en semi-intellectuele aanwas in Vlaanderen, vooral uit het katholieke gedeelte van de bevolking; dit verschijnsel verklaart mede de groeiende katholisering van het Vlaams-nationalisme.

In de tweede plaats bestond de Vlaamse-nationalistische aanhang uit meer compacte kiezersgroepen, onder te verdelen in a) vooroorlogse onafhankelijke christen-democratische groeperingen (in de eerste plaats de Daensisten te Aalst), en b) aanhang uit bepaalde achtergebleven plattelandsgebieden, waar de nieuwe sociale organisatie structuren die aan het einde van de XIXe eeuw opgekomen waren, nog weinig vat op de bevolking hadden gekregen en waar het Vlaams-nationalisme dus, door als een sociale hefboom te fungeren, als het ware een vacuum vulde. Deze laatste categorie bood tussen de oorlogen electoraal de beste uitbreidingsmogelijkheden. Ook deze factor verklaart voor een deel de toenemende katholisering van het Vlaams-nationalisme.

Het radicale flamingantisme manifesteerde zich ook in niet-politieke organismen, die — en dit is voor een goed begrip van de gehele situatie belangrijk — gedeeltelijk ook aanleunden tegen vooral de katholieke partij. Er zijn een aantal van die groeperingen geweest, zoals de organisatie van de IJzerbedevaarten, die, wat hun ideologisch klimaat betrof, tussen het Vlaams-nationalisme en de Vlaamse vleugel van de katholieke partij instonden. Dit was natuurlijk van grote betekenis voor de mogelijkheden van het Vlaams-nationalisme om als pressiegroep op de katholieke partij te fungeren. Het Vlaams-nationalisme oefende juist op deze « tussen »-groeperingen een grote aantrekkingskracht uit.

Het programma van het Vlaams-nationalisme was aanvankelijk vervat in de bekende leuze van « Zelfbestuur en Vlaamse regimenten »; de frontpartij was immers de rechtstreekse voortzetting van de frontbeweging aan de IJzer. Dit eerst nogal vage programma — dat, voorzover het meer gedetailleerde eisen bevatte, niet veel verder ging dan dat van de minimalisten — werd later vooral onder de invloed van oud-activisten geradicaliseerd. Op dit aspect zal ik echter niet verder ingaan. Het verschil tussen de frontpartij en de gematigde vleugel van de Vlaamse vleugel, werk-

zaam in de grote politieke partijen, was in wezen hetzelfde verschil, dat vóór 1914 tussen het buitenpartijpolitieke flamingantisme en dat in de grote partijen bestond, een verschil in mentaliteit. Hierbij kwam nu een verschil in politiek optreden en, met de verdere ontwikkeling van het Vlaams-nationalisme, een scherper gemarkeerd verschil in programma.

Middels in hoofdzaak katholieke Vlaamse kulturele en andere verenigingen heeft er een vrij grote interactie bestaan tussen het gematigde deel van de Vlaamse Beweging en het Vlaams-nationalisme. Daardoor vooral heeft het Vlaams-nationalisme een zeker invloed kunnen uitoefenen. In de jaren twintig werd de interne discussie in de Vlaamse Beweging feitelijk reeds door het Vlaams-nationalisme bepaald. Op het vlak van de Belgische politiek werd het Vlaams-nationalisme een factor van een zekere betekenis door de ~~Belgische~~ verkiezing in 1928, die als een schoptherapie gewerkt heeft. Het heeft een belangrijke stoot gegeven tot de doorbraak van de gematigde Vlaamse Beweging op het Belgisch politieke vlak. De taalwetgeving van de jaren dertig en de toepassing van die taalwetgeving fluktueerde duidelijk met de electorale op- en neergang van het Vlaams-nationalisme. Het zou ons te ver voeren dit op deze plaats gedetailleerd uiteen te zetten. Ik verwijs hiervoor dan ook naar mij boek over het Vlaams-nationalisme van 1914 tot 1940, waarin ik dit in bijzonderheden meen aangetoond te hebben.

Omdat er een vrij grote interactie bestond tussen de Vlaamse Beweging in de grote partijen en het Vlaams-nationalisme, waren de gematigde Vlaamsgezinden bijgevolg zeer gevoelig voor radicale prikken in hun zij. Zodoende kon het beeld ontstaan, dat een electorale druk van het Vlaams-nationalisme, die zich slechts behoefde te manifesteren in een vermeerdering van enkele zetels, van een 4 à 5 zetels, onmiddellijk invloed had op de Vlaamse Beweging in het algemeen, dit wil zeggen voornamelijk op de Vlaamse vleugel van de grote partijen, niet alleen de katholieke maar ook wel de socialistische, en daardoor op de partijen als geheel. Dit is overigens zeker niet alléén te verklaren uit een bedreiging van bepaalde electorale belangen. De Vlaamsgezinden in de grote partijen hebben van de Vlaams-nationalistische pressie dankbaar gebruik gemaakt om hun eigen verlangens bij hun partij ingang te doen vinden.

Het Vlaams-nationalisme heeft er mijn inziens dus in grote mate toe bijgedragen, dat een klimaat geschapen werd, waarin bepaalde gematigde Vlaamse verwezenlijkingen — het bekende minimumprogramma — tot stand konden komen. Zonder het bestaan van die gematigde vleugel en zonder de communicatie van het Vlaams-nationalisme en die gematigde vleugel zou evenwel een kleine oppositiepartij als de Vlaams-nationalistische niet veel betekend hebben.

De drukkingsmogelijkheden, die in de hiervóór geschetste situatie opgesloten lagen, zijn in de praktijk toch niet ten volle uitgebuit, als gevolg van de scherpe ideologische onenigheid in de boezem van het Vlaams-nationalisme. Overigens is onderling geharrewar een niet ongewoon verschijnsel aan de periferie van het politieke leven. Het voorgaande betrof dus de drukkingsmogelijkheden, die er voor het Vlaams-nationalisme bestonden in praktisch-politiek opzicht.

Aan de andere kant was er ook — het hangt natuurlijk met het voorgaande samen — een zekere ideologische beïnvloeding, die zich uitte in het veld winnen van het federalisme in de katholieke partij, hetgeen een hoogtepunt vond in het in 1936 tussen de Katholieke Vlaamse Volkspartij, de hervormde Vlaamse vleugel van de vroegere unitaire katholieke partij, en het V.N.V. gesloten federalistisch beginselackoord. Het uitbreken van de oorlog betekende in dit opzicht een complete breuk. Een ontwikkeling die nog in volle gang was werd abrupt afgebroken.

*
**

In het kort zal ik nog even ingaan op een ander ideologisch aspect, de oriëntering van het Vlaams-nationalisme van een beweging met een overwegend links-democratisch klimaat tot een min of meer autoritaire beweging, en zelfs, in de vorm van het Verdinaso, een werkelijk autoritaire beweging. De katholieke Vlaams-nationalistische intelligentsia en semi-intelligentsia bekommerde zich in deze tijd bijzonder om een meer uitgewerkte maatschappelijke doctrine, zonder dat in het praktisch-politieke optreden van de Vlaams-nationalisten, trouwens van de Vlaamse Beweging als geheel, sociaal-economische motieven van grote betekenis waren. Deze ideologische oriëntering is,

zoals ik reeds opmerkte, in feite een onderdeel van een algemeen Europees verschijnsel en als zodanig is de omslag van het Vlaams-nationalisme, wat voor interne factoren daar ook gespeeld hebben, wat voor toevallige factoren zich er ook voorgedaan hebben — het is inderdaad de vraag, of de ontwikkeling, die plaats heeft gehad, onvermijdelijk is geweest —, is die omslag geen onbegrijpelijk verschijnsel. Het V.N.V. had in de periode tot 1940 in feite slechts een zeer halfslachtig autoritair karakter. Het is merkwaardig om te constateren, dat de V.N.V.-ers tevens anti-militaristen waren — een verschijnsel, dat, voorzover ik kan nagaan, in geen enkele rechts-autoritaire of totalitaire partij in Europa bestond. De nieuwe ideologische oriëntering van de jaren dertig, die voor de verdere ontwikkeling na 1940 zeer belangrijk is geweest, heeft eigenlijk minder invloed gehad op de drukkingsmogelijkheden van het Vlaams-nationalisme in praktisch-politiek opzicht dan we thans geneigd zijn te veronderstellen. Ze was nadelig, in zoverre de goede verstandhouding met de christen-democraten verloren ging. Bij andere katholieken kreeg men overigens, juist met die nieuwe ideeën weer meer gehoor. Niettemin, er was een zekere ideologische tegenstelling ontstaan tussen gematigde flaminganten en Vlaams-nationalisten op een punt waarover voorheen geen onenigheid heerste. Toch kwam telkens op algemeen-Vlaamse programmapunten een Vlaams eenheidsfront van Vlaams-nationalisten, katholieke en socialistische flaminganten (+ een enkele liberaal) tot stand (amnestie, affaire Martens, enz.).

Het is ongetwijfeld juist, dat het Vlaams-nationalisme in 1936 gedeeltelijk meeprofitteerde van de door Degrelle aangewakkerde onlustgevoelens, die zich manifesteerden in de electorale successen van het rexisme. Maar het opmerkelijke is, dat het Vlaams-nationalisme dit profijt blijvend, tot 1940 toe wist, te stabiliseren. En dit was, ook weer in een algemeen Europees kader gezien, voor een « autoritaire » partij vrij merkwaardig, in aanmerking genomen, dat overal in de democratische landen van West Europa na 1936-1937 de rechts-autoritaire partijen en bewegingen snel terrein verloren (Rex was ook een strovuur). Het Vlaams-nationalisme nu heeft zich bij de verkiezingen van 1939 niet alleen gehandhaafd, maar zelfs ietwat aan terrein gewonnen. Dit wijst erop, dat het als politieke machtsgroepering een steviger basis had

dan al die fascistoïde bewegingen, die vooral gebaseerd waren op de sociale rancunes van bepaalde maatschappelijke middengroepen. Voor de kwestie die ons vandaag bezig houdt, de machtsverhoudingen in het Belgische politieke leven en de rol van het Vlaams-nationalisme daarin, is bovengenoemde autoritaire oriëntering van secundaire betekenis.

Tenslotte nog enkele conclusies.

1940 en de nasleep van de oorlog betekenden een breuk, waardoor de toch al verlate oplossing van het nationaliteitsvraagstuk in België vergeleken met de ontwikkeling elders in Europa nog verder voor lange tijd vertraagd werd. Het politiek zelfstandig optredende deel van de Vlaamse Beweging heeft de Belgische partijpolitieke structuur niet wezenlijk kunnen beïnvloeden of aantasten, en zulks, omdat de Vlaamse Beweging —

ik heb het reeds gezegd — in hoofdzaak gebleven was wat iedere nationale beweging in haar aanvangsperiode was: in de eerste plaats een beweging van intellectuelen en hun achterban. Een nog verdergaande conclusie, die ik hieraan zou willen verbinden, is, dat de Vlaamse Beweging in het algemeen vooral haar eisen kon verwezenlijken als een buitenparlementaire drukkinggroep, hetzij dat deze zich als politieke partij manifesteerde, hetzij zich in een andere vorm sterk deed gelden. Hierbij dient evenwel de restrictie gemaakt te worden, dat er voldoende interactie moest zijn met de Vlaamsgezinde vleugels in de grote partijen of, als men het wil omkeren, de Vlaamsgezinden in de grote partijen konden belangrijke hervormingen in Vlaams opzicht er alleen door krijgen, als ze gesteund werden door een sterke en effectieve buitenparlementaire drukkinggroep.

